

Nederlands Atlasproject voor broedvogels 1998-2000

■ Het duurt nog wel even voordat Bosuilen en Grote Lijsters op welluidende wijze het startschot voor het broedseizoen van 1998 zullen geven. Tot die tijd moet SOVON nog heel wat huiswerk verrichten om de start van het nieuwe Atlasproject voor broedvogels in goede banen te leiden. Toch vinden we het belangrijk om de waarnemers nu alvast in te lichten. In de komende maanden gaan veel Vogelwerkgroepen immers hun programma voor 1998 vaststellen. Vandaar in dit nummer alvast iets over de ruwe opzet van het project en over de achtergronden. In SOVON-Nieuws nr. 4 (december) volgen meer details over de opzet. Begin 1998 zal de (eenvoudige) handleiding verschijnen.

Atlasprojecten in een notendop

Atlasprojecten hebben ten doel om de verspreiding van flora- of fauna-elementen in een doorgaans omvangrijk gebied in kaart te brengen. Behalve voor natuurwetenschappelijke doeleinden zijn de hierbij verzamelde gegevens ook waardevol voor het beschermen of (beter) beheren van waardevolle landschappen.

In Europa werden de eerste landelijke atlasprojecten voor broedvogels rond 1970 georganiseerd (Groot-Brittannië en Ierland gevolgd door Denemarken, Frankrijk en Zwitserland). Hierdoor geïnspireerd sloeg ook het groeiende legertje vogelaars in Nederland de handen ineen; speciaal voor dit doel werd SOVON opgericht! Het Nederlandse Atlasproject

voor broedvogels werd in 1973-77 uitgevoerd en enkele duizenden enthousiastelingen namen hieraan deel. Een groot contingent daarvan doet tot op heden mee aan de SOVON-projecten.

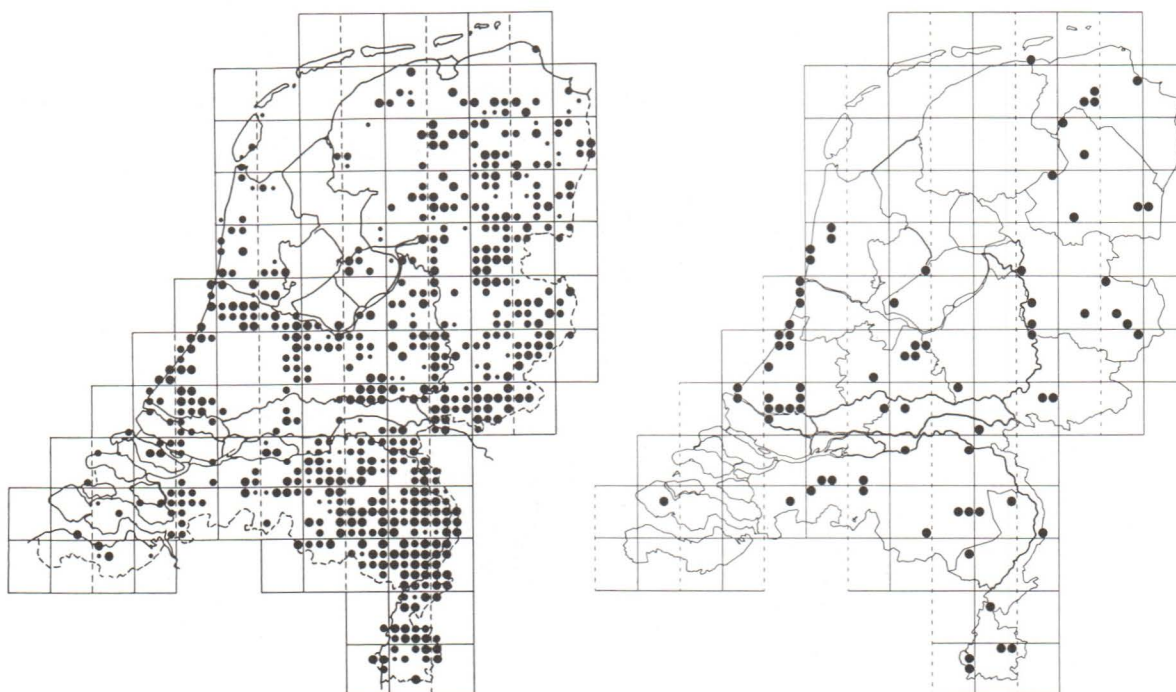
Ten behoeve van het Atlasproject werd Nederland verdeeld in atlasblokken (5x5 km). De in 1979 verschenen Atlas sloeg toentertijd bij velen als een bom in. Weinigen bevroeden bijvoorbeeld dat de toen door velen schaars geachte Zwarte Roodstaart in ruim de helft van de atlasblokken voorkwam, of dat er geen 10-20 maar tenminste 300 paar Wespenspiegels in Nederland waren gehuisvest! Liefst 20.000 atlassen gingen in de loop der jaren over de toonbank en bij menig vogelaar prijkt een beduimd ex-

Zwarte Roodstaart vrouwtje (Frank van der Meer)

emplaar in de boekenkast. Weinig natuurboeken zijn in Nederland zo vaak geciteerd als Teixeira 1979.

Na het Atlasproject voor broedvogels kwam het atlasproject voor Winter- en Trekvogels (1978-83), waarmee het voorkomen per soort in alle twaalf maanden van het jaar werd

Figuur 1. Verspreiding van de Kuifleeuwerik in 1973-77 (Teixeira 1979) en in 1990-95 (archief SOVON).

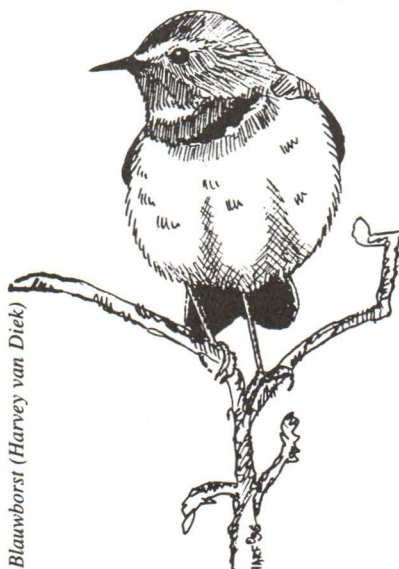
vastgelegd. Doordat alle waarnemingen zijn vermeld, geven de verspreidingskaarten van de voorjaarsmaanden vaak geen natuurgetrouw beeld van de broedverspreiding.

Nieuw Atlasproject noodzaak

De afgelopen twintig jaar heeft Nederland een gedaanteverwisseling ondergaan. De cultivering van Zuidelijk Flevoland werd voltooid, ruilverkavelingen uitgevoerd, wegen aangelegd en uitdijende steden vervangen voorheen weidse polders. Aan de andere kant werden bossen aangeplant en natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd. Ook stikstofdepositie door zure regen en verdroging door grondwateronttrekking hebben hun uitwerking op broedvogels niet gemist, al is de omvang vaak nog niet bekend. Natuurlijk wist vogelend Nederland na afronding van de Atlasprojecten dat het zaak was om de ontwikkelingen op de voet te blijven volgen. SOVON is daarom in 1984 samen met het Centraal Bureau voor de Statistiek begonnen met *monitoring*, het volgen van aantalsontwikkelingen. De meeste vogels werden in steekproefgebieden gevolgd en alleen kolonievogels, zeldzame en sommige schaarse broedvogels werden landelijk onderzocht.

Om te illustreren hoe snel de ontwikkelingen in twintig jaar gegaan zijn, kunnen we kijken naar de Kuifleeuwerik die een voorliefde heeft voor schaars begroeide terreinen, vaak in de omgeving van mensen. Van de

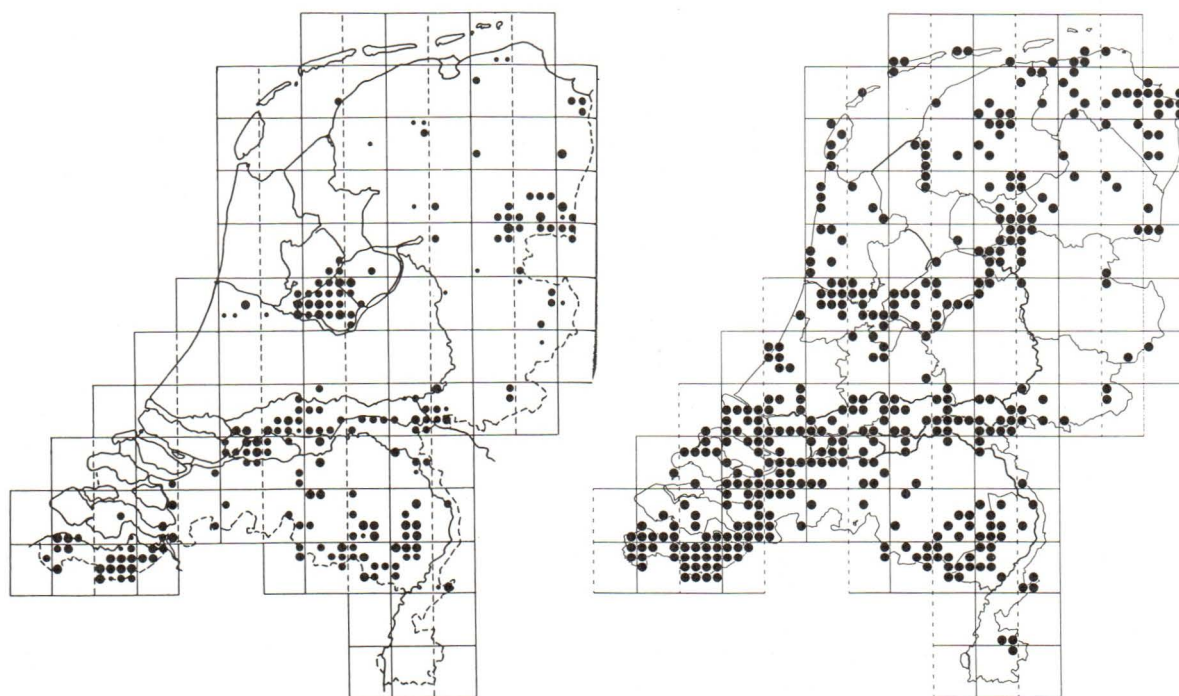
Kuifleeuwerik wordt gezegd dat hij ten tijde van Napoleon de Lage Landen koloniseerde door de cavalerie op de voet te volgen, en zo te profiteren van gemorst paardenvoer en vijgen vol zaden en insecten. De na-oorlogse explosie in de huizenbouw leidde tot een bloeiperiode voor de Kuifleeuwerik. Inmiddels trekt de soort zich echter in ijtempo terug uit Nederland (figuur 1). Kunnen we met het Atlasproject de laatste stuiptrekkingen van de Kuifleeuwerik in Nederland vastleggen? Een ander voorbeeld betreft de Grauwe Gors, voorheen regionaal een kenmerkende broedvogel van agrarische gebieden. In de broedvogelatlas somberde de auteur over de toen al decennia lange af-

Blauwborst (Harvey van Diek)

name, al vervulde de toename in Zeeuws Vlaanderen en vestiging op Zuid-Beveland hem met hoop. We weten inmiddels hoe het verder ging: NO-Nederland, Noord-Limburg en de Randmeerkust zijn volledig prijsgegeven en in de resterende gebieden hangt het voortbestaan aan een zijden draad. Kuifleeuwerik en Grauwe Gors zijn soorten waarvan we dankzij de monitoringprojecten weten hoe de vlag erbij hangt. Maar hoe staat het met de verspreiding van onze algemene broedvogels? Zo was de Veldleeuwerik in 1973-77 een van onze meest verbreide broedvogels (voorkomend in 98% van de atlasblokken). Hoe zou de verspreiding eind twintigste eeuw zijn, gezien de voortschrijdende achteruitgang in de BMP-plots (zie verderop). En wat te denken van de Spotvogel, waarvan de gedreven zang in 1973-77 alle groenrijke woonkernen en boerenerven verlevendigde (93% van de atlasblokken). Hoe ver zijn Glanskop en Boomklever in Brabant opgerukt? Waar komen Roodborsttapuiten nog voor in cultuurland? Het zijn allemaal vragen waar we met behulp van de huidige projecten onvoldoende antwoord op kunnen geven; we hebben er een nieuwe Atlas voor nodig.

Een nieuwe atlas zal overigens ook gebruikt worden om de SOVON monitoringprojecten te 'wegen', dat wil zeggen: te bepalen welk deel van de Nederlandse populatie van een soort zich in de steekproef bevindt.

Figuur 2. Verspreiding van de Blauwborst in 1973-77 (Teixera 1979) en in 1990-95 (archief SOVON).

Gezocht: Atlas-DC's!

Ten behoeve van het nieuwe Atlas-project voor broedvogels zoekt SOVON per district (zie hiervoor achterzijde SOVON-Nieuws) een Districtscoördinator (Atlas-DC). We kijken met name uit naar personen die het leuk vinden om voor een periode van drie jaar (1998-2000) op vrijwillige basis het Atlas-veldwerk in een district te stimuleren en coördineren. Hierbij wordt nauw samengewerkt met de reeds actieve DC's die inventarisaties van kolonievogels en zeldzame soorten coördineren en uiteraard met de landelijke coördinator. Een goede kennis van de Nederlandse broedvogels is wel noodzakelijk.

Het werk van de Atlas-DC bestaat onder andere uit het werven van medewerkers, het houden van lezingen tijdens VWG-avonden en het verzamelen en controleren van de gegevens. De Atlas-DC's komen af en toe bijeen om samen met de Atlascoördinator de voortgang van het veldwerk te bespreken. Alle gemaakte kosten (zoals reis-, porti- en telefoonkosten) worden vergoed.

In geval van vragen kan contact worden opgenomen met Rob Vogel of Arend van Dijk.

Nieuw Atlasproject populair

Voor een succesvolle uitvoering van het Atlasproject zijn duizenden waarnemers nodig! Dit betekent dat het project alleen kans van slagen heeft als er genoeg animo voor bestaat. Om de belangstelling te peilen heeft SOVON in het najaar van 1996 een enquêteformulier gestuurd naar alle vogelwerkgroepen en vogelwachten in Nederland. Uit de ca. 200 teruggestuurde enquêteformulieren bleek een overweldigende belangstelling voor het Atlasproject. Liefst 74 % van de Vogelwerkgroepen gaf aan mee te willen doen aan een Atlasproject, 21% zag er weinig tot niets in. De rest (5%) wist het nog niet. Onder de ja-zeggers bevonden zich veel grote overkoepelende vogelwerkgroepen zoals Avifauna Groningen en Werkgroep Avifauna Drenthe. Veel vogelwerkgroepen tekenden bij hun antwoord wel aan dat het Atlasproject eenvoudig en niet te arbeidsintensief mag zijn.

De opzet

Het project gaat drie jaar duren (1998-2000) en mag niet ten koste gaan van het lopende broedvogelwerk (LSB, BMP). De coördinatie wordt daarom uitgevoerd door een nieuw aan te trekken Atlascoördinator op het SOVON-

kantoor (zie vacature elders in het blad) in samenwerking met Atlas-Districtcoördinatoren (Atlas-DC's) die per SOVON-district op vrijwillige basis het veldwerk vormgeven.

De opzet zal enigszins vergelijkbaar zijn met die van de nieuwe Britse broedvogelatlas. Per atlasblok (5x5 km) zullen een aantal kilometerhokken (1x1 km) gedurende een voorgeschreven aantal bezoeken en gedurende een vastgelegde tijdseenheid (bijv. twee of driemaal een uur) onderzocht gaan worden op alle broedvogels. Van de meeste soorten hoeft alleen de aanwezigheid als broedvogel aangekruist te worden; van sommige soorten zullen ook de aantallen broedparen geteld moeten worden. Dit onderzoek in kilometerhokken vormt de basis van het nieuwe atlaswerk en is uit diverse oogpunten noodzakelijk. Zo kunnen verspreidingspatronen verijnd worden ten opzichte van de vorige atlas, wordt de onderlinge vergelijkbaarheid van regionale verspreidingspatronen door de standaardisatie verbeterd en ontstaat er een goede mogelijkheid tot gedetailleerd herhalingsonderzoek voor bijv. een derde atlas.

Het kilometerhokken-onderzoek is uiteraard niet het eindpunt. Natuurlijk onderzoekt de waarnemer ook de rest van het atlasblok, om te zien of daar nog aanvullende soorten aanwezig zijn, zodat er aan het eind van het broedseizoen een zo volledig moge-

lijke lijst van broedvogelsoorten bestaat.

Momenteel worden de details van het onderzoek uitgezocht (hoeveel kilometerhokken bezoeken, hoe vaak? enz.) en wordt bekeken hoe de gegevens die al verzameld worden over kolonievogels en zeldzame soorten op een efficiënte wijze in het atlasproject kunnen worden verwerkt. Ook wordt onderzocht hoe de BMP-gegevens kunnen worden ingebracht in het atlasproject. In het decembernummer van SOVON-Nieuws volgt nadere informatie.

Het eindproduct: de nieuwe Atlas

Men kan het geloven of niet, maar alle stippen in de oude broedvogelatlas zijn met de hand gezet! Gelukkig staan ons in het begin van het volgende millennium andere technieken dan het nobele handwerk ter beschikking. De nieuwe Britse broedvogelatlas geeft wat dat betreft enkele mogelijkheden aan. Met heldere kleurkaarten wordt daar de verspreiding en mate van talrijkheid van elke soort op een anschouwelijke wijze weergegeven. De nieuwe Nederlandse Atlas zal ook een hoofdstuk bevatten over de veranderingen in verspreiding die onze broedvogels in de twintigste eeuw hebben doorgemaakt. De nieuwe Atlas verschijnt als alles volgens plan verloopt in 2002.

Rob Vogel

Vergelijkingen

Bij herhaling van Atlas-werk zijn er vergelijkingen mogelijk tussen twee perioden. Het kaartje hiernaast uit de Britse atlas van de periode 1988-91 geeft de veranderingen voor de Slechtvalk aan t.o.v. 1968-72. De gevulde cirkels geven nieuwe vestigingen aan; de open cirkels een verdwenen broedplaats. Duidelijk is dat de Slechtvalk in Groot-Brittannië een enorme opmars gemaakt heeft. Onduidelijk is waarom er in het noorden toch wat verdwenen zijn. Misschien dat het onherbergzame gebied het terugvinden van paren moeilijk maakt; wie zal het zeggen.

In het oosten hebben er vroeger meer gezeten (d.w.z. in de pre-DDT-periode), maar blijkbaar hebben ze nog niet erg de neiging dit gebied te herkoloniseren.

(kaartje & tekening uit de Britse atlas)

